

TALAFFUZI VA IMLOSI QIYIN TOVUSHAR TIZIMINI O'QITISH METODIKASI

Ganiyeva Dildora Sagdullayevna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti,

Kattaqo'rg'on, O'zbekiston,

E-mail: dganiyeva084@gmail.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23154726>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili darslarida talaffuzi va imlosi qiyin tovushlarni o'rgatish bo'yicha metodik tavsiyalar bayon etilgan. Unda [x]–[h], [u]–[o'], [i]–[e], [q], [ng] kabi tovushlar ustida mashq qilish, nutq apparati tasviri, unli va undosh tovushlarning hosil bo'lish o'rni, [i], [u] unlilari hamda bo'g'iz undoshi [h] va chuqur til orqa undoshi [x] talaffuzi yoritilgan. Shuningdek, urg'u va uning turlari, so'z urg'usining ma'no farqlash vazifasi, A. G'ulomov qarashlari, turli mashqlar, she'riy matnlar, topishmoqlar asosida bo'g'in va talaffuzni o'rgatish ko'rsatilgan. Matnda fonetikani o'qitishda ko'rgazmalilik, videoprojektor, rasm, hikmatli so'zlar, maqol va iboralaridan foydalanish, ijodiy topshiriqlar tizimi, bog'lanishli matn tuzish, fonetik hodisalarni aniqlash, iboralarning ma'nosi, sinonim va antonimlari, tovush o'zgarishlari tahlil qilinadi. Mashqlarda so'zlarni bo'g'inlarga ajratish, urg'u qo'yish, xato yozilgan so'zlarni tuzatish, iboralar ma'nosini izohlash, ularni gaplarda qo'llash, shakldosh va ma'nodosh birliklarni topish kabi vazifalar berilgan. Bu esa fonetik bilimlarni amaliyot bilan bog'lashga xizmat qiladi. Yakunda bu mashq va topshiriqlar o'quvchilarda DTS talablari, nutqiy kompetensiya, mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: fonetika, talaffuz, imlo, unli tovushlar, undosh tovushlar, [x]–[h] undoshlari, [u]–[o'] unlilari, [i]–[e] unlilari, [q] undoshi, [ng] undoshi, bo'g'iz

undoshi [h], chuqur til orqa undoshi [x], urg 'u, bo 'g 'in, fonetik mashqlar, iboralar, maqol va hikmatli so 'zlar, nutqiy kompetensiya

Abstract: *This article outlines methodological recommendations for teaching sounds that present difficulties in pronunciation and spelling during native language lessons. It covers exercises for sounds such as [x]–[h], [u]–[o '], [i]–[e], [q], and [ng], and discusses the mechanics of the speech apparatus, the points of articulation for vowels and consonants, and the pronunciation of the vowels [i] and [u], the glottal consonant [h], and the velar/uvular consonant [x]. Additionally, the article addresses word stress and its types, the semantic function of stress, and the views of A. G 'ulomov; it also demonstrates how to teach syllable structure and pronunciation through various exercises, poetic texts, and riddles. The text examines the use of visual aids—such as video projectors, images, aphorisms, proverbs, and idioms—in teaching phonetics, as well as the implementation of creative assignments, the construction of coherent texts, the identification of phonetic phenomena, and the analysis of idiomatic meanings, synonyms, antonyms, and sound changes. Practical exercises include tasks such as syllabification, stress placement, correcting misspelled words, explaining and contextualizing idioms, and identifying homonyms and synonyms. These activities serve to bridge the gap between phonetic theory and practical application. Ultimately, it is emphasized that these exercises and tasks foster the development of State Educational Standard requirements, speech competence, independent thinking, and practical skills in students.*

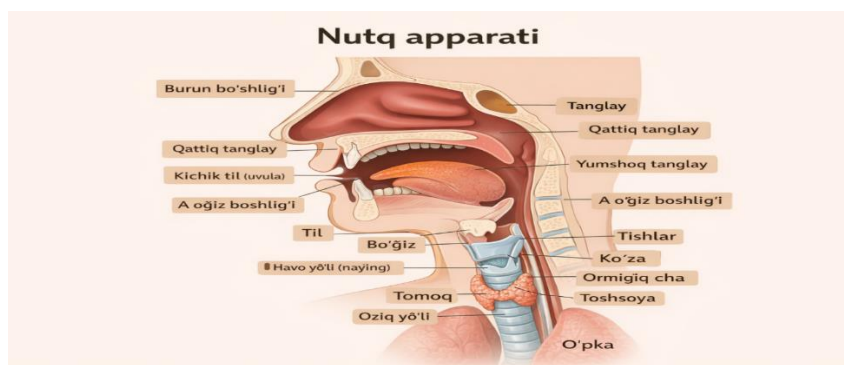
Keywords: *phonetics, pronunciation, orthography, vowels, consonants, [x]–[h] consonants, [u]–[o '] vowels, [i]–[e] vowels, [q] consonant, [ng] consonant, glottal consonant [h], velar consonant [x], stress, syllable, phonetic exercises, phrases, proverbs and aphorisms, speech competence.*

Аннотация: *В данной статье изложены методические рекомендации по обучению труднопроизносимым и труднопишущим звукам на уроках родного языка. Рассматриваются упражнения на такие звуки, как [x]–[ч],*

[y]–[o'], [u]–[e], [κ], [nɜ], описание речевого аппарата, места образования гласных и согласных, произношение гласных [u], [y], а также гортанного согласного [ç] и глубокого языкового заднего согласного [x]. Также показаны ударение и его виды, функция словесного ударения в дифференциации значений, взгляды А. Гулямова, различные упражнения, поэтические тексты и загадки для обучения слогам и произношению. В тексте анализируется использование наглядных пособий, видеопрокторов, картинок, мудрых изречений, пословиц и поговорок в обучении фонетике, система творческих заданий, составление связного текста, определение фонетических явлений, значение фраз, синонимы и антонимы, а также звуковые изменения. Упражнения включают такие задания, как деление слов на слоги, расстановка ударений, исправление орфографических ошибок, объяснение значения фраз, их использование в предложениях и поиск похожих и синонимичных единиц. Это служит для связи фонетических знаний с практикой. В заключение подчеркивается, что эти упражнения и задания формируют у учащихся требования к фонетической системе, речевую компетентность, самостоятельное мышление и практические навыки.

Ключевые слова: фонетика, произношение, правописание, гласные, согласные, согласные [x]–[h], гласные [u]–[o'], гласные [i]–[e], согласный [q], согласный [ŋ], увулярный согласный [h], глубокий задний язычный согласный [x], ударение, слог, фонетические упражнения, фразы, пословицы и поговорки, речевая компетенция

Quyidagi tavsiyalar o'quvchilar uchun talaffuzi va imlosi qiyin hisoblangan tovushlar [x]–[h]; [u]–[o']; [i]–[e]; [q], [ŋ] kabilar ustida mashq qilishda asqotadi.
2.3-rasmda nutq apparati tasviri berilgan:

2.3. rasm.

[i] – unli tovush. O'zbek tilida eng qisqa talaffuz etiluvchi til oldi unlisi bo'lib so'z tarkibida quyidagicha talaffuz qilinadi:

bilan	[b~lan]	nufuzli	[nufuzl~]
sira	[s~ra]	portlovchi	[portlovch~]
biroq	[b~roq]	kuchli	[kuchl~]
zina	[z~na]	qurdi	[qurd~]
kim	[k~m]	mukofoti	[mukofot~]

Eslatma: ikki nuqta [:] cho'ziqlik belgisi,

[~] qisqalik belgisidir. (Eslatma mashqdan oldin berilishi, cho'ziq aytilishiga misol keltirilishi, rasm va misollardagi yozuv kirillga o'tkazilishi kerak.)

[i] unlisi [q], [g`], [x] til orqa undoshlaridan keyin kelsa, o'zbekcha **[i]** tovushiga yaqin talaffuz qilinadi.

Qizil	[qizil]	xirmon	[xirmon]
-------	----------	--------	----------

qiziq	[qiziq]	xizir	[xizir]
qimiz	[qimiz]	oxir	[oxir]
qirq	[qirq]	og'ir	[og'ir]
qirmiz	[qirmiz]	quvg'in	[quvg'in]

u-u-u-u-

un – ulug` – uch – uz – uchun

bu – qush – uchqun

[u] – nutq tovushlari tizimida lablashgan, tor til orqa unlisi hisoblanadi.

Asosan, so`z boshida va so`z o`rtasida, ba`zi holatlarda so`z oxirida ham keladi:

sut	sur	umr	or-zu
kut	kul	uzr	chol-g'u
buz	bur	ufq	o-g'u
suz	suq	uch	chor-su

!!! O'zbek tilida [u] unlisi o'zbek tilidagi [u] unlisidan talaffuziga ko'ra ancha farq qiladi. Ya'ni so'z boshida va o'rtasida torroq, so'z oxirida esa o'zbek tilidagi kabi keng, chuqur talaffuz etiladi.

tush – tush (o'zbekcha)

tur – tur

Bo'g'iz undoshining talaffuzi

[h]- bo'g'izda hosil bo'luvchi yagona undosh tovush bo'lib, o'pkadan chiqayotgan havo bo'g'izda to'siqqa uchraydi. Unli tovushlardan farqi shovqindan iboratligidadir. Chuqur til orqa undoshi [x] dan talaffuziga ko'ra farqlanadi:

[h]- talaffuzda til tanglayga tegmaydi, titramaydi.

hal – hol – hil – ho'l

xol – xil – xo'r – xas

hol– xol

hush – xush

ham – xam

hil - xil

[x] – chuqur til orqa undoshining talaffuzi

[x] - talaffuzda tilning orqa qismi qattiq tanglayga tegadi va o'pkadan kelayotgan havo bosimi til va tanglay orasidan sirg'alib titrab o'tadi.

X-X-X-X-X-X

hamma – xamma

hil – xil

hush – xush

xam - ham

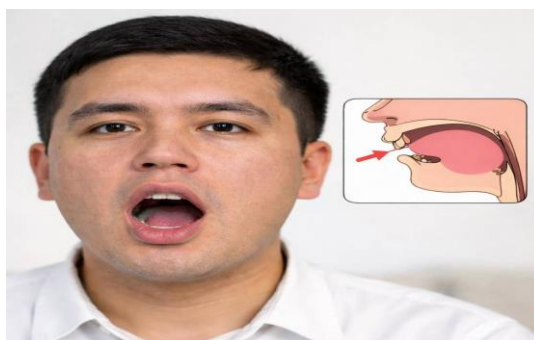
Til undoshlari talaffuzi

shanba – o'n besh

manba – yonbosh

tanbur – tambur

Pastki jag' sal orqaga tortilib, tilning orqa qismi tanglayga yopishadi va o'pkadan kelayotgan havo portlab [q] undoshi hosil bo'ladi.

q-q-q-q-q-q

qo`y – ko`y qul – qo`l – qol – qilquch – qoch

qarg`a – qorga – qirga

qush – qish

qara – qora – qo`ra

qush – qo`sh

ng-ng-ng-ng-ng-ng teng – tang – to`ng – zang – chang – jang – rang – arang

Urg`u va uning turlarini o`qitish. Nazariy ma`lumot. Ayyub G`ulomov ham urg`u masalasiga alohida ahamiyat berib, o`zbek tili urg`usi chuqur tekshirishni talab etishini, ham nazariy, ham amaliy jihatdan ahamiyatli bo`lgan qaltis hodisa ekanligini ta`kidlaydi<sup>30</sup>. O`z tekshirishlarini quyidagicha bayon qiladi: “Bizning o`zbek tili yuzasidan bo`lgan kuzatuvimiz oddiy undash holida urg`uning o`z o`rnida qolishini, biror jahl bilan qattiq gapirishda, jiddiy kuchli undashda haqiqatan, ko`chirilishini ko`rsatadi”<sup>31</sup>. Olim o`zbek tilida urg`u undalmalarning ohangida, emotsional munosabat ifodalashda turlicha bo`lishini qayd etgan o`rinlar ham mavjud. Maktab darsliklarida o`quvchiga bu haqda ma`lumot berilmaydi.

1-topshiriq. “Insonni tafakkur ma`rifatli qiladi, tuyg`u esa uni boshqaradi”.(J. J. O`zbekso) *jumlada nechta bo`g`in bor. Ulardan qaysi biri aytilishida boshqalaridan balandroq, cho`ziqroq talaffuz qilinadi.*

³⁰ Ғуломов А. Ўзбек тилида урғу. –Т.: ЎЗМУ, 2009. – 80 б.

³¹ Ғуломов А. Ўзбек тилида урғу. –Т.: ЎЗМУ нашриёти, 2009.– 3 – 4-б.

1-mashq. *Quyidagilarni mantiqiy urg'usiga e'tibor berib o'qishni mashq qiling.*

Hayot nafas olish miqdori bilan o'lchanmaydi. U nafasni tutib turishga bizni majbur etgan onlar miqdori bilan o'lchanadi.

Vaqt bizdan har bir soniyada o'tib ketaveradi. Uni hozirning o'zidayoq sarflash kerak.

2-mashq. *O'zbek tilida urg'u, asosan, so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. Aytib ko'ring: bolá, kitób, savdó, davó...*

3-mashq. *Tilimizda urg'usi birinchi bo'g'inga tushadigan so'zlar ham mavjud. Talaffuz qiling: lékin, ámmo, báлки, háttö,...*

4-mashq. Boshqa tillardan o'zlashgan so'zlarda urg'u, ko'pincha, so'z oxiriga tushmaydi. O'qituvchi bilan birga to'g'ri talaffuz qilishni mashq qiling: *tráktor, fúzika, matemátika, diréktor, fonétika, gráfika, krédit, téxnika, prùnter, skáner, páynet,...*

5-mashq. *So'zlarni talaffuzda farqlashni o'rganing. O'zbek tilida so'z urg'usi ma'no farqlash vazifasini ham bajaradi: ólma (harakat)– olma (meva), tórtma (harakat)– tortma (stolning tortmasi),...*

6-mashq. *Uyga vazifa. She'rni o'qing. So'z urg'ularini qo'yishni mashq qiling.*

Xalq dengizdir, xalq to'liqdir, xalq kuchdir,

Xalq isyondir, xalq olovdir, xalq o'chdir.

Xalq qo'zg'olsa, kuch yo'qdirkim, to'xtatsin.

Quvvat yo'qkim, Xalq istagin yo'q etsin.

Xalq isyoni saltanatni yo'q qildi.

Xalq istadi, toj va taxtlar yiqildi.

Xalq istagi: ozod bo'lsin bu o'lka.

Ketsin uning boshidagi ko'lanka.

Bir qo'zg'alur, bir ko'pirar, bir qaynar.

Bir intilur, bir hovliqar, bir o'ynar.

Yo'qlikni-da, ochlikni-da yo'q etar.

O'z yurtini har narsaga to'q etar...

Butun kuchni xalq ichidan olaylik.

Quchoq ochib xalq ichiga boraylik... (Cho'lpon)

Bo'g'inning ahamiyati

2-topshiriq. *Uyga vazifa.* Quyida berilgan she'riy matndagi so'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozing.

Sahar turdim quyoshni kutdim,

Shudringlarda chaydim yuzimni.

Buloqlarga labimni tutdim

Va borliqda ko'rdim o'zimni. (Sh. Rahmon)

7-mashq. Quyidagi topishmoqlarning javobini toping hamda so'zlarni jadvalda berilgan tartibda bo'g'inlarga ajrating va ko'chiring.

Asal emas, yoqadi, Qo'l bilan ekilar,

Ari emas chaqadi. Og'iz bilan yig'ilar.

Tilsiz aql o'rgatar

8-mashq. Berilganlarni talaffuz qiling va farqini ayting.

Bormayman. Bor-may-man!

Aytasiz. Ay-ta-siz!

Keladi. Ke-la-di!

Topshiriqlar – bilim olish va mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi vosita

Ona tili ta'limi oldida turgan asosiy maqsad o'quvchilarning ijodiy tafakkurini shakllantirish va rivojlantirishdir. Zero: *“Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi. Agar bola erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'limning samarasi past bo'lishi muqarrar. Albatta, bilim kerak, ammo bilim o'z yo'liga, mustaqil fikrlash ham katta boylikdir”*³².

Bugungi kun izlanishni, yangilikni, qulaylikni talab qilar ekan, dars jarayonida rasm va boshqa ko'rgazmali vositalardan o'rni bilan maqsadli foydalanish zarur. Ishimizda an'anaga aylanib qolgan topshiriqlardan farqli o'laroq ehtiyojlarni o'rganish asnosida maxsus topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi va ular ba'zi umumta'lim maktablarida sinab ko'rildi. Quyidagi fikrlarimiz shular bilan bog'lanadi.

Masalan, 5-sinfda “Bo'g'in” mavzusi ta'limida ko'rgazmalilik tamoyili asosida topshiriqlardan foydalanish ahamiyatlidir. Quyida ayrim namunalarni havola etamiz:

1-topshiriq. Quyidagi rasmda nimalarni ko'rayotgan bo'lsangiz, barchasini so'zma-so'z yozing, keyin uni bo'g'inlarga ajrating.

2.4-rasm

³² Каримов И. А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: Ўзбекистон, 1998. –4-19- 6.

Yuqoridagi rasm asosida o'quvchilarga boshqacha topshiriq berish ham mumkin edi. Masalan, darslik va qo'llanmalarda ko'p uchraydigan ***“Quyidagi rasm asosida matn tuzing”*** kabi. Bunday topshiriqlar juda ko'p takrorlansa, o'quvchilar zerikishi tabiiy. O'quvchiga taqdim etilayotgan topshiriqlarga, albatta, ijodiy yondashish kerak. Keltirilgan topshiriq namunasi umumta'lim maktablarining 5-sinflarida sinab ko'rilganda quyidagilar ma'lum bo'ldi: O'quvchilarga *“Bo'g'in va uning turlari”* mavzusi o'tilayotganda videoprojektor orqali monitorga chiqarilib, *“Rasmda nimani ko'rayotgan bo'lsangiz, barchasini so'zma-so'z yozing, keyin bo'g'inlarga ajrating”*, deb topshiriq berildi. Bu o'rinda o'quvchilarni ham texnik vosita, ham topshiriqning har doimgidan boshqacharoq quyilishi ko'proq o'ziga jalb etdi.

Biz 5-sinflar uchun quyidagi takomillashtirilgan topshiriqlarlarni taklif etamiz:

1-topshiriq. *Berilgan hikmatli so'z ma'nosini tushuntiring. Unda ishtirok etayotgan tovushlarning hosil bo'lish o'rnini talaffuz asosida mustaqil aniqlang. Har bir so'zning ma'nodoshini topib yozing.*

Janjallashayotgan ikki kishining qaysi biri aqlliyoq bo'lsa, o'sha aybdor.

2-topshiriq. *Berilgan xalq maqoli ma'nosini tushuntiring. Unda ishtirok etayotgan tovushlarning hosil bo'lish o'rnini talaffuz asosida mustaqil aniqlang.*

Bilimliga yorug' dunyo,

Bilimsizga – qorong'u.

3-topshiriq. *Maqollarni o'qing. Xato yozilgan so'zlarni topib, ularni tuzating va maqollarni tanlab yod oling. Tuzatilgan so'zlar imlosini lug'atdan tekshiring.*

Ilim o'lchovi – aqil,

Zehin o'lchovi – naql.

Kitop ko'rmagan kala –

Giyox unmagan dalla.

Bilmaganini so'rap organgan olim,

Orlanip suramagan o'ziga zolim.

4-topshiriq. *Keltirilgan maqollarni davom ettiring va maqollar tarkibida ajratib ko'rsatilgan harflar boshqalaridan qanday farq qilishini tushuntiring.*

Ish ishtaha ochar ...

Mehnat. Mehnatning tagi ...

Uchishga qanot kerak. O'qishga...

5-topshiriq. *Berilgan oddiy qoidalarini ifodali o'qing va ularni hamisha yodda tuting.*

1. Ko'nglingizni nafratdan xalos eting – kimdan ranjigan bo'lsangiz, barchasini kechiring. 2. Yuragingizni hayajondan ozod qiling – ularning ko'pchiligi foydasiz. 3. Oddiy hayot kechiring va nimagaki ega bo'lsangiz, barini qadrlang. 4. Ko'proq bering. 5. Kamroq narsa kuting.

6-topshiriq. *Fikrni oxiriga yetkazing va fonetik o'zgarishlarni aniqlang.*

Odam tushunishning iloji yo'q narsani ham tushunmog'i kerak: aks holda... **7-topshiriq.** *Quyida berilgan gaplardagi fonetik hodisalarni aniqlab, ular haqidagi mulohazalaringizni yozma bayon qiling. Ilovadagi hikmatli so'zlardan unga mosini keltiring.*

Chaqin bo'lma, bo'lma guldirak,

Yerdan ko'p ham uzoqlab ketma.

Ovozingni yirtmagin bekor,

Yerni quchma, quloching yetmas.

Undan ko'ra biror odamning

Makoni bo'l – irmoqli, soyli.

Shamollarni to'sgan tog'i bo'l,

Osmoni bo'l – yulduzli, oyli. (SH. Rahmon)

Fonetika o'qitish orqali o'quvchilarni bog'lanishli matn tuzishga o'rgatish ham mumkin. Bunda o'quvchi o'z fikrlarini donolar fikrlari orqali asoslashni, jummalarni bir-biriga mantiqan bog'lashni o'rganadi.

1-topshiriq. Quyidagi uch jumlani mazmunan bog'lang. Undosh tovushlar bilan bog'liq tovush o'zgarishlarini ham yozma izohlang.

1. Inson hayotida hammasidan ko'ra eng kerakli bilim – o'z-o'zini anglashdir.
2. Asosiy raqiblarning sening o'zingda mavjud: bular – yalqovlik, qo'rquv, ikkilanish, qat'iyatsizlikdir. 3. Taqdir – tasodifiy vaziyatlarning natijasi hisoblanmay, balki tanlov natijasidir; uni kutish emas, balki yaratish kerak (B. Fontenel).

2-topshiriq. Quyidagi ikki alohida fikrni yana bir uchinchi o'zingizdagi (yoki biror manbadagi) fikr orqali bog'lang. Hosil bo'lgan matndan talaffuzi va yozilishi mos kelmaydigan so'zlarni ajrating.

Sabr bizni maqsad sari yaqinlashtiradi, faraz esa undan uzoqlashtiradi (J. Dyube). Hech kim o'z kuchini amalda qo'llamay turib, uning qay darajada ekanligini bilmaydi (Gyote).

3-topshiriq. Jumlada qanday fonetik hodisalar mavjudligini so'zlab bering. Qaysi tovushlar alohida belgiga ega? Qanday xususiyatiga ko'ra aksariyat tovushlar bitta birlashtiruvchi belgiga ega bo'ladi?

E'tibor – qalbimizning yagona eshigi bo'lib, ong-shuurda nimaiki bo'lsa, barchasi zudlik bilan u orqali kiradi (K. Ushinskiy).

4-topshiriq. Uyga vazifa. O'nta tasviriy ifodani muqobil so'zlari bilan yozing. Maqol va aforizmlarda ifodalanishiga misollar keltiring, keyin ularning orfografik tahlilini amalga oshiring.

Fonetika o'qitishda tahlil materiali sifatida iboralardan foydalanish ham o'rinli ekanligini aytgan edik. Har bir o'quvchini til imkoniyataridan samarali foydalanishga o'rgatish ona tili darslarining asosiy vazifalaridandir. Xalqimizda "So'z ko'rki – maqol" deb bejiz aytilmagan. Hikmatli so'zlar, maqol va matallardan tashqari yana bir ta'sirli til birligi iboralar ekanligini inobatga olsak, ular ham fonetika ta'limi jarayonida asosiy tahlil materiallaridan biri bo'la olishi anglashiladi. Iboralardan istalgan mavzuni o'tayotganda ham tahlil materiali sifatida foydalanish mumkin.

1-topshiriq. Berilgan iboralar o'rniga ma'nosi iboraga teng keladigan so'z toping va ulardan tanlaganlaringiz ishtirokida gaplar tuzing. Gapda ishtirok etgan so'zlardagi undoshlardan talaffuzda jarangsizlashadiganlarini aniqlang.

Qo'li ochiq, ko'zi to'q, bo'yi yetgan, ko'ngli oq, og'zi katta, ko'z ochib yumguncha, oyoqqa turib, ko'ngli g'ash, belini mahkam bog'lab, ko'z ilg'amas, ko'z tutmoq, ko'z boylash, ko'z tashlamoq, ko'zingga qara, oyog'ini qo'liga olib, ko'zi ochilmoq.

2-topshiriq. Iboralarni ko'chiring. Unda ishtirok etayotgan qator undoshli so'zlarni aniqlang.

1. Ikkovlari oralaridan qil o'tmaydigan do'st edilar. 2. O'ziyam tegirmonga kirsa, butun chiqadi-ya! 3. Onasi o'g'lini ko'zi to'rt bo'lib kutdi. 4. Ming xil masala ustida bosh qotirishga to'g'ri keladi. 5. Hammamiz bir yoqadan bosh chiqaraylik. 6. "Nega daming chiqmaydi, ko'ruvding-ku?" – dedi To'la.

3-topshiriq. Iboralarni o'qib ma'nosini izohlang. Har bir iboraga ma'nodosh so'z, imkoni bo'lsa, ibora ham toping. Keyin ularga mantiqiy urg'u qo'ying.

1. G'ulomjon qishloqqa tarvuzi qo'ltig'idan tushib qaytib keldi. 2. Sattorov oyog'i kuygan tovuqdek tipirchilab qoldi. 3. Cholning dami ichiga tushib ketdi. 4. Saida boshini quyi soldi. 5. Ular boshlarini qashishga vaqt topolmay qoldilar. 6. Hammaning og'zi ochildi-qoldi. 7. Hamid jon kuydirib ishlar edi.

4-topshiriq. Iboralarning ma'nosiga teng keladigan so'zlarni topib ko'chiring. Keyin ochiq bo'g'inlar sonini aniqlab undosh tovushlarining hosil bo'lish o'rnini ayting.

1. Tog'ni ursa talqon qiladigan. 2. Quloq solmadi. 3. Esi chiqib ketdi. 4. Bir mayizni teng bo'lib yeydi. 5. Oyoq-qo'li yengil. 6. Yeng shimarib. 7. O'zini tomdan tashlaydi.

5-topshiriq. Nuqtalar o'rniga iboraning ma'nosi teng keladigan so'zlarni ilovadan olib yozing va nechta so'zda tovush o'zgarishi sodir bo'lganini aniqlang.

1. Ko'ngli joyiga tushdi –..... 2. Tepa sochi tikka bo'ldi –.....3. Xamirdan qil sug'urganday –..... 4. Tekkanga tegib tegmaganga kesak otadi –.....5. Tutgan yeridan kesadi –.....6. Aravani quruq olib qochadi –..... 7. Eti suyagiga yopishgan –.....8. Yerga ura ko'kka sapchidi –..... 9. Qo'y og'zidan cho'p olmagan –.....

Tegajoq	Uddaburon	maqtanchoq;
Oson	Tinchlandi	Ozg'in
Achchiqlandi	Yuvosh	SHo'x

6-topshiriq. Berilgan birikmalarni so'z birikmasi va ibora sifatida qo'llab ikkitadan gap tuzing. Gapda nechta so'zda tovush almashinish hodisasi sodir bo'lganini aniqlang.

1. Bo'yniga ilmoq. 2. Tarvuzi qo'ltig'idan tushmoq. 3. To'nini teskari kiymoq. 4. Qo'li ochiq. 5. Tosh otmoq. 6. O'z yog'ida qovrilmoq. 7. Qulog'iga quymoq.

7-topshiriq. Berilgan iboralarni teng kelgan so'zlari bilan birga yozing.

1. Gap tashiydi. 2. Gap ko'tarmaydi. 3. Gapning tagiga yetdi. 4. Jonini hovuchladi. 5. Boshi qotdi. 6. Peshonasi tirishdi. 7. Yuzi shuvut bo'ldi.

Chaqimchi, aniqladi, adashdi, arazladi, qo'rqdi, o'ylandi, g'azablandi, uyaldi.

8-topshiriq. Tana a'zolari bilan bog'liq iboralarga ikki guruhga bo'linib kim o'zarga misollar keltiring. Mag'lub bo'lgan jamoa undan fonetik yozuvda yoziladigan so'zlarni topadi.

9-topshiriq. O'qing. Berilgan iboralarning ma'nolarini tushuntirib bering. Fonetik va morfologik tamoyilga mansub so'zlarni alohida-alohida yozing.

1. Yuzini teskari qilsin. 2. Ko'z ostiga oldi. 3. Quloq solmadi. 4. Qulog'idan kun ko'rinadi. 5. Qulog'iga ildi. 6. Burni ko'tarilgan. 7. Burnidan chiqdi. 8. Burnidan baland gapirib bo'lmaydi.

10-topshiriq. Berilgan gap tarkibidagi iboralarni toping. Ularni sinonimlari bilan almashtirishga urinib ko'ring.

1. Burnidan ip o'tkazib olgan. 2. Og'ziga talqon soldi. 3. Og'zi kuydi. 4. Tishining kirini so'ryapti. 5. Tishini tishiga qo'ydi. 6. Tishining oqini ko'rsatdi. 7. Tishining kavagida saqladi.

11-topshiriq. Berilgan iboralarning shakldoshlarini toping. Unda tovush o'zgarishlarining qaysi turlari mavjud?

1. Qulog'iga ildi. 2. Og'zi kuygan. 3. Og'ziga talqon soldi. 4. Boshi devorga urildi. 5. Bo'yniga ilmoq. 6. To'nini teskari kiymoq. 7. Tosh otmoq. 8. Qulog'iga quydi. 9. Qo'li ochiq.

12-topshiriq. Quyidagi iboralarni o'qing. Ma'nolarini tushuntirib bering. Tovush tushish hodisasi ro'y bergan so'zlarni ayting.

1. Tilini tiydi. 2. Tili kuydi. 3. Tilining uchida turibdi. 4. Tilini tishladi. 5. Bo'yniga ip bog'ladi. 6. Bo'yniga ildi. 7. Bo'ynini qisdi. 8. Tomog'i tushdi. 9. Tomog'ini moyladi.

13-topshiriq. Berilgan iboralarni «Klaster» usulidan foydalanib guruhlariga ajrating.

1. Yelkamning chuquri ko'rsin. 2. Yelkasi tirishdi. 3. Yelkasiga shayton mindi. 4. Yelkasidan tog' ag'darildi. 5. Orqa o'girdi. 6. Orqa qildi. 7. Qo'l yetmadi. 8. Qo'li uzun. 9. Qo'li qisqa. 10. Qo'lini paxsa qildi. 11. Qo'lini yuvib qo'ltig'iga urdi. 12. Qo'li qichidi.

14-topshiriq. Quyidagi iboralarning antonimlarini toping. Tovush o'zgarishlarining qaysi turi ko'proq ekanligini aniqlang.

Qo'li egri, qo'li yengil, qo'li shirin, qo'li gul, qo'l uchida kun ko'radi, pichog'i yog' ustida, yuragi yo'q, yuragi baquvvat, yuragidan urdi, yuragi jiz etmadi.

15-topshiriq. Tana a'zolari bilan bog'liq iboralarga bittadan misol keltiring. Ochiq bo'g'inlarni aniqlang.

16-topshiriq. Matnni ifodali o'qing. Iboralarning tagiga chizing. Unda bir tovushdan iborat bo'g'inlar soni qanchaligini aniqlang.

Matluba xonaga tarvuzi qo'ltig'idan tushib qaytdi. Dugonasi buni ko'rib og'zi ochilib qoldi. Chunki, odatda, Matluba ushlagan joyini uzadigan qiz edi. Sababini so'ramoqchi edi, dugonasi xafa bo'lib qolishini o'ylab tilini tishladi. Ertasiga ham uning peshonasi tirishib yurdi. Keyin dugonasi chidayolmay og'iz juftladi. Matluba unga bor voqeani aytib berdi va yengil tortdi.

Fonetka o'qitishni mashq va topshiriqlar orqali takomillashtirish o'quvchilarda DTS malaka talablari va dasturda belgilangan ko'nikma hamda malakalarini, nutqiy kompetensiyani shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. F.Хамроев Она тили ўқитишнинг самарали усуллари. Ўқитувчилар учун методик қўллама. –Тошкент: Баёз нашриёти, 2018. –197 б.
2. Лернер Я. Дидактические основы методов обучения Текст. / И. Я. Лернер.–М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
3. Фуломов А., Неъматов Ҳ. Она тили таълими мазмуни. Она тили ўқитувчилари учун қўлланма. –Т.: Ўқитувчи, 1995. – 128 б.
4. Ҳусанбоева Қ. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: пед. фан. док-ри дисс. автореф. –Т.: ТДПУ, 2006. – 262 б.
5. Ramazan Q., Qajjumij X. Grammatik. Sarf. Oрта maktablar ucun darslik. I qism. –Т.: Oquvpeddavnasr, 1937. –149 б.
6. Mahmudov N. va b. Она тили. Umumta'lim maktablarining 5-sinflari uchun darslik. –Т.: 2013. – 224 б.
7. Абдуазизов А.А. Ўзбек тили фонологияси ва морфонологияси. – Т.: –Б.36.